

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Oude verzetsleiders kennen discussie noch compromis

Operation Iraqi Freedom heette de Amerikaanse invasie in Irak van 2003, die voortkwam uit de neoconservatieve overtuiging dat de vs het Midden-Oosten democratie moest brengen. Iraqi Freedom is een besmette term, want de vrijheid leidde vooral tot geweld. Maar hoe staat het met de democratie die zou worden gebracht?

door *Judit Neurink*

De auteur is Midden-Oostenspecialist. Sinds 2008 is ze correspondent van *Trouw* in Irak, en directeur van het Independent Media Centre in Koerdistan in Sulaimaniya (www.imckiraq.com). Ze schreef twee boeken: *Misleide martelaren* over een Iraanse politieke sekte, de Mujahedin Khalk, en de roman *De bange stad* over drie families in Bagdad. Beide boeken zijn in het Koerdisch vertaald. Haar derde boek, *Mijn Iraakse familie*, dat gaat over haar ervaringen in Irak, verschijnt begin 2011.

EEN HOGE IRAAKSE POLITICUS, LID van een sjiiitische partij, loopt een hotel in Bagdad binnen. Hij maakt een praatje met de receptionist, en vraagt hem naar zijn naam. Mohammed heeft een naam die veel voorkomt in de hele islam, en dat geeft de politicus niet de gevraagde informatie. ‘Ben je sjiiet of soenniet?’ wil hij dan weten.

Het waargebeurde voorval is typerend voor Irak, dat meer en meer een land van ‘wij en hullie’ is geworden, van groepen die elkaar vanwege hun geloof bestrijden. De basis daarvoor is al door Saddam Hoessein gelegd, die zelf soenniet was, zijn eigen stam voortrok en anderen discrimineerde. De sjiiitische meerderheidsgroep werd onderdrukt, deels zelfs uitgezet naar Iran, achtergesteld en dom gehouden. Diezelfde groep heeft nu de macht in Irak, en regeert zelf precies zoals ze dat de afgelopen dertig jaar heeft geleerd.

Wat voor toekomst heeft democratie in een land waar angst nog altijd regeert, waar groepen elkaar haten en wantrouwen, waar het geweld dat de demografie al heeft gewijzigd voortduurt?

Hebben we dan een democratie? zullen Irakezen je vragen. Oppervlakkig gezien wel. Er is een regering, een gekozen parlement, een door het volk goedgekeurde grondwet. Er worden verkiezingen gehouden. In maart gingen de Irakezen nog massaal naar de stembus (opkomst rond 62 procent) om een nieuw parlement te kiezen.

Maar de gebeurtenissen voor en na die verkiezingen geven te denken. De reeks bomaanslagen met honderden (burger)doden in de maanden ervoor, bijvoorbeeld, die de regering consequent toeschreef aan de soennitische radicalen van Al Qaida. Veel Irakezen zetten daar vraagtekens bij. Bomauto's konden checkpoints passeren en op plaatsen komen waar ze niet hoorden te zijn. Dat wijst op betrokkenheid van veiligheidsdiensten – die grotendeels sjiitisch zijn. Veel Bagdadi's menen dat de aanslagen een intersjiitische zaak zijn, waarbij getracht is de sjiitische premier Al-Maliki te beschadigen. Die had bij provinciale verkiezingen flink gescoord op veiligheid, na hard optreden tegen zowel soennitische als sjiitische milities. Hoewel na een aantal aanslagen inderdaad koppen rolden binnen de veiligheidsdiensten, bleef het etiket Al Qaida gehandhaafd. Toegeven dat de sjiieten elkaar de tent uitvechten, zou immers gelijkstaan aan toegeven dat het ze vooral gaat om macht en rijkdom.

Terwijl velen dat hardop uitspreken. De verhalen over corruptie zijn legio, net als die over sjiitische voormannen die vergezeld van prostituees de besloten clubs bevolken. Van het geloof mag het niet, maar ze imiteren Saddam en zijn zonen: vette auto's, vrouwen, verkwisting.

MINACHTING

De Iraakse kiezer is niet dom. Al-Maliki verloor bij de verkiezingen. De Irakezen spraken zich uit voor een hardere hand: die van de seculiere sjiiet Allawi, die als premier van een interim-regering al eens daadkracht had laten

Sommige politici verdienen fors aan het importeren van illegale medicijnen en de zwarte handel

zien. Het verschil in winst tussen de twee heren was echter minimaal, slechts drie zetels. Al-Maliki trok alles uit de kast om Allawi, die zich vanwege de soennitische stemmen heeft omringd met soennitische politici, alsnog van zijn overwinning af te helpen. Een regeringscommissie

keurde een aantal van Allawi's parlementariërs af, omdat ze banden met Saddams Ba'athpartij zouden hebben. Daarmee zou hij zijn meerderheid kwijt zijn. Maar hoe geldig is zo'n beslissing als de commissie die haar neemt werkt voor Al-Maliki's sjiitische regering?

Al-Maliki tekende protest aan tegen de uitslag, waarna hertelling plaatsvond. Hij kreeg ongelijk, maar heeft met die actie wel maanden langer op het pluche kunnen blijven zitten. En heeft een vacuüm gecreëerd, waarin geen ministerie meer functioneert, evenmin als het parlement, en aanslagen aan de orde van de dag zijn.

Waarom zit hij zo aan dat pluche gebakken? Irakezen weten het wel. 'Hij heeft tijd nodig om wat vuiltjes weg te werken', sneren ze. Of: 'Er staat nog niet voldoende op zijn Zwitserse bankrekening.' Sinds 2003 is de corruptie sterk toegenomen. Overheidsdiensten werken bijna alleen nog op smeergeld (betaal je niet, dan belandt je paspoortaanvraag onder op de stapel), en sjiitische ambtenaren maken soennitische burgers het leven zuur. Een soenniet die de identiteitspapieren van zijn moeder wilde verlengen, kreeg na maanden van het kastje naar de muur gestuurd te zijn eerst de opdracht zijn oude moeder zelf mee te nemen, en daarna ook nog de mokhtar, het wijkhoofd dat moest getuigen dat ze het werkelijk was.

Ondanks afspraken over corruptiebestrijding doen politici niets. Sterker nog: sommigen verdienen fors aan het importeren van illegale medicijnen en de zwarte handel. Politieke daadkracht tonen ze zelden.

Al-Maliki en zijn mensen tonen een minachting voor de democratie. Hoewel de Irakezen voor verandering hebben gestemd, doen ze alles om te voorkomen dat de winnaar een regering kan vormen. Nadat de stemmen herteld waren, wist Al-Maliki een samenwerking te sluiten met zijn vroegere tegenstander, Al-Hakim, vanuit de Iraakse wijsheid dat 'de vijand van mijn vijand mijn vriend is'. Samen hebben de sjiitische blokken in deze 'Nationale Alliantie' net geen meerderheid, maar geen van beide wil met Allawi regeren. De winnaar van de verkiezingen wordt buitenspel gezet. Daarmee negeren ze de stem van de soennitische minderheid en veel seculiere Irakezen, en rekken ze het formatieproces opnieuw met weken en mogelijk maanden.

Geen wonder dat veel Irakezen het vertrouwen in de politiek kwijt zijn. Irak is nog steeds een land waar politici en voorzitters vergrijzen in hun zetels. En dat heeft alles te maken met de reden waarom velen voor hun baan hebben gekozen. Niet voor een politieke zaak of om de burgers te dienen, maar voor de partij en vooral voor zichzelf. Contact met de kiezer is er nauwelijks, en campagnes zijn er niet zozeer om stemmen te werven als wel om de kracht van de partij te tonen. Stemmen hoef je niet te werven: kiezers zijn al aan de partij gebonden door banen en cadeaus. Daarom hebben Iraakse partijen nauwelijks verkiezingsprogramma's.

De Koerden hebben een federale staat binnen Irak, met een eigen regering. De twee grote Koerdische partijen KDP en PUK, die in de jaren negentig een burgeroorlog uitvochten, verschillen qua koers zo weinig, dat ze bij

de komst van een veranderingsbeweging probleemloos een politiek blok vormden om de concurrentie af te slaan. Die beweging (Gorran genoemd, ‘Verandering’) is een van de weinige met een verkiezingsprogramma; toch waren het vooral haar strijd tegen nepotisme en corruptie die haar in juli 2009 een kwart van de zetels in het Koerdische parlement opleverden. Kiezers zijn niet gewend dat ze kunnen kiezen op basis van een partijprogramma, en nog minder dat ze de partij kunnen afstraffen als die zich niet aan haar beloften houdt.

Dat ook de Koerden moeite hebben met het democratische spel, bleek toen in verkiezingstijd en erna op grote schaal Koerdische overheidsfunctionarissen werden ontslagen die hun sympathie voor Gorran hadden uitgesproken. Ze hoorden voor de PUK of wellicht KDP te zijn, want staat en partij zijn in Koerdistan in feite gelijk. Na kritiek uit het buitenland werd bijna een jaar later een operatie ingezet om die ambtenaren alsnog terug te nemen.

Gorran heeft inmiddels echter aangetoond weinig van het democratische proces te begrijpen. Ze voert alleen strijd, vormt geen coalities op onderwerpen die ze belangrijk vindt, lobbyt niet voor steun voor haar standpunten. Misschien ook niet zo vreemd in een federatieve staat waar leiders voortkomen uit het verzet tegen Saddam, en dus wel weten hoe je met een wapen strijdt, maar niet hoe je dat met woorden en politieke invloed doet.

GESLOTEN DEUREN

De democratie faalt in Irak op diverse niveaus. Het is het land van ‘wasta’-relaties. Via relaties zorg je dat je je zin krijgt, wat een ander, zonder die relaties, niet voor elkaar krijgt. Op die manier kan je een boete ontlopen, maar ook een vergunning verkrijgen. Het is het land waar politiek en economie verknoot zijn – waar politieke partijen (deels) eigenaar zijn van de grootste bedrijven. Een land ook waar zeker 75 procent van de banen (en vermoedelijk wel meer) bij de overheid te vinden is.

En een land waar volgens de grondwet de olie van het volk is, waardoor nauwelijks belastingen hoeven te worden geheven, want het inkomen is er toch wel. Ook dat heeft gevolgen voor de democratie. Wie belasting betaalt zal een regering eerder aanspreken op nalatigheid: wat doet ze met mijn geld? De meeste Irakezen menen dat de overheid hen moet voorzien van banen, pensioenen, infrastructuur, stroom en water, en gratis zorg, want daar is het oliegeld voor. Bagdad heeft deze nu al extreem hete zomer nog steeds maar enkele uren stroom per dag. Mensen klagen weliswaar, en veroordelen de politici, maar leven er toch mee. Niemand wordt weggestuurd wegens falend beleid.

Vanuit de gedachte dat democratie te leren is, steken de Amerikanen veel geld in trainingen voor politici. Maar parlementariërs doen er weinig mee: van de vele wetten die er volgens de grondwet moeten worden ingesteld, zijn er nog maar weinig in voorbereiding. En zolang partijcongressen nog achter gesloten deuren plaatsvinden, de functies verdeeld worden door aanwijzing in plaats van stemming en dus zelfs democratie in de

partijen zelf geen kans krijgt, is dat leerproces nog lang niet afgerond.

Politieke leiders zijn niet gekozen voor hun beleid of hun visie, maar voor hun heldhaftige gedrag in het verzet

‘We hebben een duidelijke leider nodig, anders lukt het hier nooit’, hoor je steeds vaker. ‘Onder Saddam was het beter’, zeggen mensen, ‘want toen was er tenminste nauwelijks corruptie.’ En: ‘We hadden toen één Saddam, nu hebben we er ontelbare.’ Veel jongeren in Bagdad

verlangen terug naar Saddam. Ze zijn opgegroeid met prijzende teksten over ‘Baba Saddam’ (vadertje Saddam) in hun schoolboeken, en met de overtuiging dat Hitler een groot man was. Er gebeurt weinig om die meningen bij te stellen.

En dat terwijl de Iraakse samenleving doordeesemd is van geweld. Jaren van tribale strijd, staatsgrepen, overheersing hebben hun sporen achtergelaten. Ruzie beslecht je met een wapen. De gewoonte om je gelijk af te dwingen zit heel diep. En dat uit zich niet alleen in de aanslagen in Bagdad. Mosoel, de onveiligste stad van het land, is het slachtoffer van Arabische en Koerdische politici die weigeren een verkiezingsuitslag te respecteren. Toegeven betekent in het Irak van de strijdende mannen dat je zwakte toont.

Dat zie je in het conflict om de oliestad Kirkoek. Er wonen Koerden, Arabieren, Turkmener en christenen. Saddam heeft geprobeerd de stad te arabiseren, de Koerden en de Turkmener eisen haar op. De volkstelling en het referendum dat volgens de grondwet de burgers een stem zou moeten geven in de toekomst van hun stad, vinden niet plaats. Strijdende politici negeren democratische regels.

Die strijdende mannen vormen een weeffout in de politiek. Politieke leiders zijn niet gekozen voor hun beleid of hun visie, maar voor hun heldhaftige gedrag in het verzet. De Koerdische leiders Barzani en Talabani waren beide moedige strijders tegen Saddam, premier Al-Maliki leidde de beruchte Dawa-partij (een broer hebben die er lid van was leverde onder Saddam al het gevang op) vanuit Syrië, Allawi voerde verzet tegen Saddam vanuit Londen, en zo zijn er nog veel meer.

Dat zet de politieke verhoudingen binnen Irak op scherp. Zowel Koerden als sjiieten die jarenlang tegen Saddam hebben gevochten, hebben grote moeite om niet in iedere Arabier of iedere soenniet de gehate dictator te zien. De combinatie met het sinds 1991 door de Koerdische leiders gestimuleerde Koerdische nationalisme vormt een giftig mengsel. Arabische Irakezen worden in Koerdistan gediscrimineerd, bij de vele controleposten gecontroleerd en gekleineerd, in de bureaucratie tegengewerkt, op straat uitgescholden.

Dat laatste overkwam een jonge Bagdadi in de Koerdische hoofdstad Erbil. Een taxichauffeur riep hem bij een stoplicht eerst in het Koerdisch iets onvriendelijks toe. Toen de jongeman kenbaar maakte dat niet te verstaan, beet de Koerd hem in het Arabisch toe: 'Het is allemaal jullie schuld. Dankzij jullie in Bagdad moeten wij deze stomme autogordels dragen!'

De Bagdadi deed er telefonisch schaterend verslag van aan een Koerdische vriend. En hier zit de hoop voor de toekomst: in het feit dat er Irakezen zijn die over de etnische en religieuze grenzen heen willen kijken. Die het 'wij en hulle' van de politici niet accepteren. Zoals de Koerdische chauffeur die bij een controlepost op de vraag 'Koerden of Arabieren?' ontstemd 'geen van beide' antwoordde. En de groep bestuurders uit het Arabisch-Iraakse Wasit die op bezoek in de veel welvarender Koerdische regio geen afgunst uitspraken, maar het voornemen dit thuis ook mogelijk te maken.

KLEINE STAPJES

Irak is sinds 2003 weliswaar in de greep van geweld – vele duizenden zijn gedood, miljoenen gevlucht, politici functioneren niet zoals je dat in een democratie zou verwachten – maar kleine stapjes worden wel gezet. Door de Irakezen zelf, die het beter willen hebben. Ze mogen nu demonstreren, en doen dat enthousiast. Stemmen, idem dito. Bij de jongste parlementsverkiezingen hadden mensen er heel veel voor over om dat te kunnen doen; soms liepen ze meerdere stemlokalen af voordat ze de kans kregen. Bij die verkiezingen werd er veel minder dan voorheen naar religie gestemd en veel meer naar politieke overtuiging.

Ondanks het geweld geldt Irak momenteel als een van de landen in de regio waar de persvrijheid relatief goed is. Naast de vele partijmedia zijn er onafhankelijke en semionafhankelijke media, die vrijwel overal over berichten. Problemen doen zich voor omdat veel journalisten de rol van politici spelen, en opiniestukken schrijven tegen de zittende macht, wat soms gewelddadige reacties uitlokt. In Koerdistan kostte het in twee jaar aan twee jonge journalisten het leven. De vergelijking met de gelijkgeschakelde pers onder Saddam levert echter vooral winnaars op: in het Irak van

vandaag kan iedereen lezen wat hij wil. Kritiek is mogelijk: de kranten en het internet staan er bol van. Er bestaat censuur, want er zijn taboeonderwerpen – maar het is vooral zelfcensuur.

Wie de democratische ontwikkelingen in Irak van de afgelopen zeven jaar onder de loep neemt, kan niet voorbijgaan aan het belang van de erkenning van de Koerdische regio als een staat binnen Irak, van het Koerdisch als een officiële taal en de deelname van Koerdische ministers aan regeringen in Bagdad. Een belangrijke minderheid heeft politieke erkenning gekregen.

Doordat de ontwikkeling hier al in 1991 begon, loopt het Koerdische noorden voor op de rest van Irak, ook in democratisch opzicht. Hier heeft de nieuwe oppositiepartij de bestaande regerende partijen in ieder geval aan het denken gezet. De twee grote Koerdische partijen sloten een akkoord waarin ze ook afspraken dat er aan hun onderlinge vijandschap een eind moet komen. Het Koerdische parlement voert discussies over overheidsbeslissingen, roept ministers ter verantwoording, neemt wetten aan – al betreffen die niet altijd de belangrijkste problemen en schort er nogal eens iets in de handhaving ervan, de meeste automobilisten dragen inmiddels wel de vermaledijde autogordel.

Maar het zijn kleine stapjes. En dat terwijl dertig jaren van dictatuur en isolatie in sneltreinvaart moeten worden ingehaald, om bij te blijven bij de ontwikkelingen in de rest van de wereld. Er moet nog veel worden afgeleerd, en initiatief moet weer worden aangeleerd. Vallen en opstaan, die twee woorden zullen de democratische ontwikkelingen in Irak van de komende tijd tekenen. Er is nog een lange en onzekere weg te gaan, en succes is allerminst verzekerd.